

Közös (osztott) katalogizálás – közös (központi) katalógus¹

(Terminológia, tipológia, stratégia)

Miután a címhez fűzött lábjegyzetben már utaltam rá, hogy mi **nem volt az oka** e cikk megírásának, arról kell bevezetőben szólnom, hogy eredeti szándékomnak megfelelően **mi az oka**, vagy legalább is ösztönzője annak, hogy e cikket meg akartam írni, és most megírom.

Munkakörömből következően (a MOKKA² projekt-szervezőjeként vagy, ha úgy tetszik, project managereként), de mint az elmúlt két év telematikai (engedjék meg a teljes, kacifántos név mellőzését) pályázatainak bírálója is, szükségképpen különös érdeklődéssel követtem nyomon azokat a híreket / pályázatokat, amelyek közös vagy osztott katalogizálásról, közös vagy osztott katalógusokról szóltak, egyre burjánzóbban. E nyomon követés és néhány, hasonló terveket ismertető előadás nyomán az a meggyőződése alakult ki, hogy legjobb szándékuk mellett sokan járnak tévúton, mindenek előtt a célok és a célokhoz vezető út tisztázása híján. Fő szándékom, hogy az általam e kérdéskörben észlelt homály oszlatásával, a fogalmak tisztázásával és – legjobb tudásom szerint, sőt kiváló kollégáim (legáltalább is korábbi) nézetei szerint – hozzájáruljak a közös katalogizálási tisztánlátáshoz, az egyes magyar könyvtárak és a könyvtári rendszer, vagyis – ultima ratio-ként – minden olvasó, könyvtárhasználó érdekeit a legjobban szolgáló hazai közös katalogizálási és közös katalógus-használati rendszer(ek) felvázolásához. Ez nem egy esetben a korábban már tisztázottak tűnő és azóta elfeledettnek látszó elvek melletti ismételt érvelést jelent.

1 *Tévedések elkerülése végett el kell mondanom, hogy cikkem megírásának indító oka nem dr. Bakonyi Géza Vocal – a Corvina könyvtárak osztott katalogizálási rendszere c. cikke (1), illetve annak tartalma. A jelen cikket elsősorban pályázatok értékelése és néhány előadás meghallgatása során szerzett tapasztalataim hatására akartam már 1999. június végén / július elején megírni (tanúim a 3K szerkesztői), de sajnos nagy elfoglaltságom miatt csak most, az év végi ünnepekben jutok hozzá, hogy kialakult álláspontomat és az ezt tükröző korábbi kezdeményeket cikké formáljam. Igaz ugyan, hogy Bakonyi Géza cikke (jegyzete szerint) áprilisban íródott, de létéről és tartalmáról nem tudtam. Persze ma már nem kerülhetem el, hogy közvetlenül vagy közvetve ne reagáljak e cikk néhány állítására, de – mint mondtam – nem ez e cikk megírásának oka és lényegi mondanivalója.*

2 *Magyar Országos Közös Katalógus illetve (a résztvevő 17 tagkönyvtár közös testületeként) Magyar Országos Közös Katalógus Egyesület, tehát **nem Magyar Osztott Katalogizálási Rendszer.***

1. Egy kis terminológia

Kedves olvasó, ne ijedjen meg. Nem kívánom e nagyon fontos, de a terminológia tisztázásának szerelmesein kívül mindenkinek unalmas tárgykörrel sokáig feltartani. Sajnos azonban az, ahogy dolgokat, folyamatokat, eseményeket, rendszereket megnevezünk, gyakran – jelsül ebben az esetben is – tévedések forrása.

Az első – és legkevésbé fontos – kérdés az „**osztott**” versus „**közös**” **katalogizálás**” kérdése. Igaz – mea culpa, ha nem is maxima – korábbi szakirodalmi és rendszerszervező tevékenységemben (OSZKÁR) és az OSZKÁR- korszakban íródott cikkeimben és egyéb írott termékeimben „osztott katalogizálásról” írtam és beszéltem, ma már azonban tudom, hogy nem volt igazam. Az „osztott” az angol (e szövegkörnyezetben: amerikai) szóhasználat „shared”-jének nem is tükörfordítása, hanem torzító tükörfordítása. A „shared” szó ugyanis nem osztottat, részekre bontottat, ha tetszik megosztottat, hanem ellenkezőleg, együttműködés alapján egyesítettet, az egyesített erőforrásokat figyelembe véve „elosztottat” jelent, általában is, és ebben a szövegkörnyezetben különösen. Mindenki előtt, aki az úgy lényegét ismeri, nyilvánvaló, hogy nem valami egységes dolgot osztunk szét, hanem különálló dolgokat (jelsül katalógusokat) illetve katalogizálást egyesítünk. A MOKKA közgyűlése ezért határozta el, hogy a korábbi (pályázati) fázisában és a korábbi magyar gyakorlatban használatos „osztott” jelző helyett a „közös”-t használja. Megemlítem még, hogy természetesen más nyelvetterületen sincs szó osztott-ról, így pl. németül Verbundskatalogisierung-ról, vagyis szövetségben végzett katalogizálásról, nem pedig „geteilte Katalogisierung”-ről, még csak nem is „verteilte Katalogisierung”-ről beszélnek.

Mindez azonban nyilvánvaló, hogy aligha indokolt a különféle közös katalogizálási szándékok valójában egyéb okokból kialakult székértáborainak címkéjeként az „osztott” és a „közös” kettősséget használni (értsd: „ha ő közös, akkor mi csak azért is osztottak vagyunk”). Ha szabad javasolnom: próbáljunk meg *közösen* közös katalogizálásról beszélni.

Ez azonban a terminológiai problémáknak csak egyik, kevésbé jelentős oldala. Sokkal fontosabb, hogy – erre még több ízben visszatérünk – a különféle tervezetek és pályázatok tarka kavalkádjában a következetesség minden jele nélkül jelenik meg a **közös (vagy osztott) katalogizálás és a közös katalógus**.

A kettő nem ugyanaz, holott természetesen nem húzódik közöttük kínai fal. Ha szabad magamra hivatkoznom, egy immár élemedett korú tanulmányomban (2) igyekeztem kifejteni, hogy a közös katalogizálás **nem egycélú**, még ha céljai között látok is fontossági sorrendet. Így különösen utaltam arra, hogy az elterjedt érvrendszerekkel szemben a **közös katalogizálás elsődleges fontossága nem abban áll, hogy katalogizálási munkát lehet megtakarítani**, még csak nem is abban, hogy hiteles rekordokat lehet átvenni, hanem abban, hogy a használó (olvasó) a rendszer bármely pontjáról meg tudja állapítani, hogy az általa keresett dokumentum a rendszer tagjainak állományában megtalálható-e, és ha igen, melyik könyvtárakéban. Más szóval a használó egy könyvtár használójából egy kisebb vagy nagyobb könyvtári rendszer szimultán használójává válik. És itt már **közös katalógusról** van szó, tehát azt mondhatjuk, hogy a közös katalogizálás fő célja a közös katalógus, de – mint látni fogjuk – létezhet közös katalógus közös katalogi-

zálás nélkül is. További lényeges szempontként említettem azt, hogy e rendszerekben – optimális esetben – azonos szabványokat és egyéb szabványos előírásokat követő dokumentum-leírásokat talál a használó, sőt egységes „besorolási” (keresési) adatok szerint tud keresni. És ezt csak a közös katalógizálás valósítja meg, a más módon épülő közös katalógusok nem. Mindezzel nem vitattam és nem vitatom a munkamegtakarítás jelentőségét, az egymás rekordjainak átvételéből adódó előnyöket.

Kétségtelen, hogy a közös katalógizálási rendszerek építői eleve ostobák lennének, sőt a fentiek szerinti fő céljaikat dobnák sutba, ha nem hoznának létre **közös katalógust** is (MOKKA, NPA, a német Verbund-ok katalógusai stb.), nem beszélve arról, hogy a közös katalógus e megoldási módszerek többsége esetén szükségszerűen létrejövő „melléktermék”. Ez azonban **nem jelenti azt, hogy közös katalógus racionálisan csak közös katalógizálás eredményeként lenne létrehozható**. Amikor olyan igény áll fenn, hogy egy város vagy régió, vagy egy egyéb – a felhasználó számára lényeges szempontok szerint összetevődő – könyvtári közösség katalógusait egyesítsük, ezt meg lehet oldani anélkül, hogy ezek a könyvtárak végigjárnák a közös katalógizálás rögzös útjait és teljesítenék minden követelményét. Meg lehet oldani, mégpedig a résztvevő könyvtárak katalógusainak tényleges vagy virtuális (pl. KÖZELKAT) egyesítésével, anélkül, hogy e könyvtárak saját katalógusaik céljára egymástól vennének át nem mindig a hitelesség magas fokán álló rekordokat, amikor hitelesebb rekordokat tölthetnek le más rendszerből, pl. – remélem most már nemsokára – a MOKKÁ-ból.

Magyarán: a közös katalógizálás természetes terméke a közös katalógus. Ez utóbbit azonban (ha úgy tetszik, különféle hatókörű központi katalógusokat vagy egyesített katalógusokat) más úton-módon is létre lehet és igen gyakran csak más úton érdemes létrehozni. Csak egyetlen példaként, bővebb kifejtés nélkül emlitem itt a helyismereti / helytörténeti katalógusok egyesítését (lásd még utóbb).

A fentiekben tárgyalt „terminológiai” kérdés e cikk tipológiai lényegéhez vezet tovább. Most azonban még eyebekről is szólnunk kell, mielőtt bizonyos következtetésekre visszatérnénk.

Türelmükkel visszaélve még egyetlen – voltaképpen nem csak ebben a szöveggörnyezetben jelentkező és ebből mintegy „kilógó” – terminológiai problémáról szólnék. Mind a szaksajtóban, mind a hétköznapi szakzsargonban **egyre gyakrabban és differenciálás nélkül beszélnek szabványokról**.

Ortodox szabványosítási értelemben szabvány csak az olyan, normatív előírásokat tartalmazó dokumentum, amelyet szabványalkotásra törvény, vagy sokoldalú megállapodás alapján **erre jogosult nemzetközi** (ISO, IEC³) ill. nemzeti **testület** (esetünkben a Magyar Szabványügyi Testület) – széleskörű konszenzus alapján – hagy jóvá és bocsát ki. Jó példák erre – sok más között – a nemzetközi azonosító számoknak (ISBN, ISSN stb.), az országnevek kódjainak, a bibliográfiai hivatko-

3 *International Electrotechnical Commission – Nemzetközi Elektrotechnikai Bizottság.*

zás szabályainak vagy a nyitott rendszerek összekapcsolásának (Open Systems Interconnection), vagy a Z 39.50 protokollnak a nemzetközi (ISO) szabványai és ezek nemzeti szabvánnyá adaptált változatai. Számos példa van arra is, hogy szabványalkotásra jogosult nemzetközi-regionális vagy nemzeti szabványosító testületek alkotnak szabványokat; korántsem mindig ISO vagy IEC szabványok adaptálásával. Hogy másra ne hivatkozzak, a bibliográfiai leírásnak, a bibliográfiai besorolási adatok szabványos formájának vagy a bibliográfiai tétel-szerkesztésnek és besorolási adat-megválasztásnak magyar szabványai, amelyek egészükben (ha immár erőteljes revízióra is szorulnak és revideált formájukban alighanem szabályzatok és nem szabványok lesznek) a Magyar Szabványügyi Testület (korábban Magyar Szabványügyi Hivatal) szakmai egyeztetés utáni jóváhagyásával lettek szabványok, fő alapjuk pedig – a józan ész mellett – a nemzetközi (IFLA–ISBD-k és más szabályzatok), az angol-amerikai és a német katalogizálási szabályzatok, tehát nem a szó ortodox értelmében vett szabványok voltak.

Napjaink számos írástudója azonban immár **válogatás nélkül hív szabványoknak** szabályzatokat, előírásokat, a gyakorlatban bevezetett eljárásokat (pl. protokollokat), ha szabványok, ha nem. Ez aztán finom csúsztatásokra ad lehetőséget. Így lesz „nemzetközi szabvány” a USMARC, amely még csak nem is amerikai (ANSI) szabvány, pontosabban amiből nemzetközi (és eredetileg amerikai) szabvány csak a rekordformátum (szintaxis), az ISO 2709. Így lesz „szabvány” a Dublin Core stb. Mindez nem tagadja a különféle szabályzatok, protokollok stb. nagy (gyakran a szabványokénál is nagyobb – pl. TCP/IP) gyakorlati jelentőségét. Mégis: az egyik esetben a kibocsátó által képviselt körben, széleskörű egyeztetés után, kisebb-nagyobb körű konszenzussal elfogadott módszerről vagy termékről (termék tulajdonságairól) van szó, a másik változatnál pedig nem egy (ha nem is minden) esetben pusztán a „legerősebb kutyák” de facto diktátumáról. Persze igen sok esetben „de facto” szabványokat adaptálnak valódi szabványokká – nemzeti, vagy nemzetközi szinten – és ezután már nyugodtan lehet szabványokra hivatkozni.

Kétségtelen, hogy minden előírás- és szabály-sorozatot tartalmazó dokumentum szabványosít, ha úgy tetszik „szabvány-jellegű dokumentum”. Mégis jó lenne nem összemosni a szabványokat, szabályzatokat és az – akár óriási hatású – „házi” szabályzatokat, protokollokat.

2. Tipológia a rendszerek struktúrája szerint

Ami a struktúra szerinti besorolást illeti, nincs nehéz dolgunk és ez a besorolás – általában – nem izzítja fel a kedélyeket. Az alábbiak jelentős részben a (2) alatt hivatkozott tanulmányban is megtalálhatók, most mégis a teljesség kedvéért ide kívánczik ez a „frissítés”, amelyhez figyelembe vettem Ole **Husby**-nak (Norvégia, Bibsys) az 1999 júniusában a cseh és szlovák közös katalógusokról (valójában persze közös katalogizálásról és közös katalógusokról egyaránt) rendezett CASLIN szemináriumon tartott előadását (3).

Többé-kevésbé közismerten az alább következő közös katalogizálási rendszerstruktúrák léteznek (számos esetben a leírás erősen egyszerűsít, de a lényegretartalmazza). Mielőtt azonban a különféle strukturális modelleket áttekintենék, is-

mételjük el magunknak, hogy a közös katalogizálás elvét (ugyanazt a dokumentumot csak egy résztvevő katalogizálja és ha a rendszeren belül e dokumentum rekordja már létezik, akkor azt használja, veszi át) megbízhatóan csak egységesen jóváhagyott szabályok (szabványok, szabályzatok) alapján működő és ugyanazon dokumentumnak csak egyetlen leírását (rekordját), vagy azonos rekordjait tartalmazó rendszer elégítheti ki. Lássuk, hogy ez milyen szerkezeti modellek esetén lehetséges.

a) **Teljesen centralizált modell.** Ebben a modellben minden olyan funkciót, amelyet a hazai gyakorlatban általában a résztvevő könyvtárak könyvtárankénti integrált rendszerei látnának el, a közös rendszer, annak szoftvere, adatbázisai és ezek működése látja el. Minden funkciót, még az állománygyarapítás, a kölcsönzés, az időszaki kiadvány-érkeztetés és kezelés adminisztrációját is. Könyvtáranként csak kliensek találhatók. Ilyennek indult (persze még a kliens–szerver architektúra igazi kifejlődése előtt) a magyar műszaki könyvtárak közös katalogizálási rendszere, az OSZKÁR, első korszakában. Minden funkció (katalogizálás, információkeresés – OPAC és /bár ez akkor még csak a későbbiekre halasztott terv volt/, az állománygyarapítás, -nyilvántartás, időszaki kiadvány-érkeztetés és a kölcsönzés) az OMIKK-ban tervezett (és az OMIKK adataiból a katalogizálást illetően kezdetként létre is hozott) központi adatbázison nyugodott volna. Mire a rendszer működése megindult volna, és sor került volna a résztvevő könyvtárak katalógus-adatainak betöltésére, e résztvevő könyvtárak saját integrált rendszerek létrehozása mellett döntöttek és maga az OSZKÁR szükségképpen átalakult (lásd még utóbb). Azt hihetnők, hogy ilyen centralizált rendszerek ma már nem is működnek, de számos híres skandináv és holland rendszer (egyebekről nem szólva) példázza, hogy léteznek, sőt virágoznak, (persze kiváló hálózati kapcsolatok és teljes belső szabványosítási, adatszolgáltatási és rendszer-használati fegyelem mellett).

b) A „**klasszikus**” **modell** (OCLC, német Verbund-ok stb.) A katalogizálás során, ha a keresett, katalogizálandó dokumentum katalógus-rekordját megtalálták a (résztvevő könyvtárak katalógusaiból, illetve általuk végzett katalogizálásból létrejövő) központi adatbázisban, az adott dokumentumot katalogizálni kívánó könyvtár a már létező rekordhoz csatolja saját azonosító adatait (pl. lelőhely-kódját) és – esetleg – egyéb adatait, a rekordot pedig letölti saját rendszerébe (ez utóbira elvileg nem köteles, hiszen a központi adatbázis „saját katalógusként” is működhet, de természetesen a gyakorlat – már csak a könyvtárankénti integrált rendszerek léte miatt is – ez). Ha a dokumentum katalógus-rekordja nem volt meg a központi adatbázisban, a könyvtár a központi adatbázisban létrehozza a rekordot saját azonosító adataival, majd letölti saját rendszerébe. Az ilyen rendszerek természetesen – legalább is elvben – pontos, közös leírási szabvány-alkalmazással, duplum-rekordok létének kizárásával és a lehetséges keresési pontok minél teljesebb egységesítésével működnek.

c) A **módosított (feltöltéses) klasszikus modell.** Azáltal vált indokolttá, hogy a rendszert alkotó könyvtárak eltérő integrált könyvtári rendszereket és ebből adódóan eltérő keresési és katalogizálási felületeket használnak. Ilyenkor a résztvevők általános kívánsága, hogy – abban az esetben, ha a katalogizálandó dokumentum rekordját nem találták a központi rendszerben –, „otthon” katalogizálhassanak, és a katalogizálás eredményét (saját lelőhely kódjukkal és más szükséges azonosítók-

kal) feltölthessék a központi rendszerbe. Ehhez természetesen megfelelő – a Z 39.50 szabvány alkalmazására épülő, vagy egyéb – interfészekre van szükség (mint ahhoz is, hogy a résztvevő saját OPAC felületét használhassa a központi adatbázisban végzett közvetlen, nem WWW útján végzett keresésre). A követelmények ugyanazok, mint a klasszikus modell esetében.

d) **A „szimultán”, vagy váltakozó modell.** Vitatható, hogy külön modell-e, hiszen erősen hasonlít a b) és c) alatti modellhez, azzal a különbséggel, hogy a résztvevő könyvtár a központi katalógusban végzett eredménytelen keresés után (tehát ha a rekord nem volt található a közös adatbázisban) ugyan általában „otthon” katalogizál, és a saját katalógusába mentéskor egyidejűleg a központi adatbázisba is menti rekordját, de katalogizálhat a központi adatbázisban is, és onnan tölthet le. Ilyen rendszert nyilván csak azonos alkalmazói szoftvert és azonos formátumot használók hozhatnak létre és alkalmazhatnak. A követelmények – legálább is elvben – ugyanazok, mint a fentiekben.

e) **A virtuális közös katalógus.** Nincs központi adatbázis, de a résztvevők képesek arra, hogy saját keresőfelületük használatával egyszerre keressenek az összes többi résztvevőnek (vagy ha ez indokolt a résztvevők egy alcsoportjához tartozó összes könyvtárnak) a katalógusaiban, továbbá módjuk van egymástól rekordokat letölteni (másolni). Belátásuktól függ, hogy ezt a lehetőséget kihasználják-e. Bizonyára nem kerülte el figyelmüket, hogy itt már nem közös katalogizálásról beszélek, hanem közös katalógusról. És valóban: általában nincs közös szabályrendszer (természetesen az egyeztetett formátumon túlmenően); a mindenkori résztvevő esetenként dönt, hogy ki(k)nél keres; gyakorlatilag megvalósíthatatlan a besorolási adatok (leggyakoribb, legfontosabb keresési pontok) egységesítése. Ez lett az OSZKAR módosított struktúrája is (amely OSZKAR e struktúrával – az ettől eltérő állításokkal szemben – ha módszereiben és résztvevőinek körében megváltozva is, él és létezik). Természetesen ilyen virtuális közös katalógust legkönnyebben azonos alkalmazói szoftvert (integrált rendszert) használó könyvtárak hozhatnak létre, de megfelelő protokollok alkalmazásával és saját szoftverjük megfelelő alkalmazásával eltérő alkalmazói szoftvert használó könyvtárak is létrehozhatják.

A felsorolt modellek mindegyike működőképes lehet. Teljes körűen azonban a virtuális közös katalógus általában nem elégíti ki a közös katalogizálással szemben támasztható – mindenek előtt közös szabályozást megkövetelő és magasabb szintű információkeresést lehetővé tevő – igényeket, vagyis közös katalógusnak – korlátokkal – alkalmas, de nem szükségképpen, ill. általában nem közös katalogizálást valósít meg, mégpedig elsősorban azonos dokumentumokról készült különféle rekordok sokszoros jelenléte és a keresési pontok heterogenitása miatt.

3. Tipológia a rendszer résztvevői és funkciói szerint

A fentiek jószerivel ismételték korábbi állításokat, de úgy vélem, hogy ez az ismétlés szükséges volt. A résztvevők és funkciók szerinti kategorizálásra viszont most először teszek kísérletet, ami annál is inkább indokolt, mert stratégiai következtetéseket ebből az elemzésből lehet levonni.

a) Országos (nemzeti) közös katalógus

Ezzel a legbonyolultabbal, legnagyobb igényeket támasztóval és – meggyőződésem szerint – a legfontosabbal kezdjük. Az országos közös katalógizálási rendszer **működése során országos közös katalógus áll elő.**

A félreértések elkerülése végett azonnal meg kell mondani, hogy az országos (nemzeti) jelző itt nem azt jelenti, hogy minden – esetünkben – magyar könyvtár aktív résztvevője a rendszernek. A MOKKA létrejöttékor az elgondolás „atyjának”, dr. Mader Bélának – bátran mondhatom – zsenialitása abban állt, hogy vizsgálódások nyomán rájött: **bizonyos számú és összetételű könyvtár közös katalógusa gyakorlatilag „lefedti” a magyar könyvtárakban található dokumentumok körének igen jelentős %-át, sőt ami a magyar impresszumot illeti, szinte 100%-át.** Úgy becsülhető, hogy mintegy 100 könyvtár (nemzeti könyvtár, egyetemi és főiskolai könyvtárak, országos tudományos és szakkönyvtárak, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a megyei könyvtárak) egyesített katalógusa a kifejezetten helyi jellegű kiadványok egy kis részén kívül 100%-ig lefedti a magyar dokumentumokat (címeiket) és a 100%-ot megközelítően (egyed, a fentiekben nem említett szakkönyvtárak állományában található unikumok kivételével) a magyar könyvtárakban található, nem Magyarországon megjelent dokumentumokat. A kivételek „bevonása” megfelelő technikákkal és szervezeti megoldásokkal szintén lehetséges. Az országos katalógus minden dokumentumfajtára kiterjedhet, akár megjelenési rend, akár információhordozó és rögzítési mód, akár más ismérvek szerint „tipologizálunk”.

Mielőtt e rendszerről és jelentőségéről tovább beszélnének, le kell szögezni, hogy az ilyen rendszer csak a kis vagy legfeljebb közepes népességgel és könyvtári populációval rendelkező országok rendszere lehet. Bizonyos nagyságrenden felül sokkal inkább közös katalógizálási rendszerek és közös katalógusok hálózatáról lehet szó.

Az országos rendszer különösen fontos momentumai (ezek, ill. a rendszer előnyei teljes egészében a teljes kifejlődés, tehát a fentiekben említett mintegy 100 könyvtár bevonása után mutatkozhatnak meg) a következők:

- A résztvevő könyvtárak köre (köztük a nemzeti könyvtár) és a közösen elfogadott szabályrendszer révén a rendszer adatbázisa nem csak a rendszer aktív résztvevői („rekord-szállító”), hanem **minden magyar könyvtár számára hiteles rekord forrása**, akár a folyamatos katalógizálás, akár a retrospektív katalóguskonverzió során. Tekintettel a már említett „lefedettségre” ez országosan egyszerű és egyöntetű katalógizálási lehetőséget biztosít.
- A rendszer idővel automatikusan váltja ki, sokkal magasabb szinten (mindenek előtt, mert magyar dokumentumok adatait is tartalmazza) a **központi katalógus(oka)t**.
- A rendszer résztvevőinek (tehát az adatbázisban nyilvántartott lelőhelyeknek) a köre gyakorlatilag egybeesik az **Országos Dokumentumellátó Rendszer (ODR)** szolgáltató könyvtáraival („tagjaival”), vagyis a közös katalógusban végzett eredményes keresés **szolgáltatni képes lelőhelyek** adataival szolgál; sőt rövid távon elektronikus könyvtárközi kölcsönzés alapjává is tehető.

A más összetételű és funkciójú közös (együttes, összevont) katalógus-rendszerek vagy éppenséggel – ha ritkábban is – közös katalogizálási rendszerek léte mindezek ellenére nem szükségképpen felesleges; (Lásd alább). Létrehozásukkor azonban célszerű lenne figyelembe venni az országos rendszer létét.

b) Gyűjtőkör szerint szerveződő rendszerek

Az országos rendszer gyengéje (ami aligha hárítható el), hogy a tárgykör szerinti információkeresés a résztvevők által alkalmazott osztályozási / indexelési gyakorlat heterogenitása és a **tartalmi feldolgozás mélysége** iránti eltérő igények miatt hol szűkebb, hol tágabb korlátokba ütközik. Az azonos vagy közelálló gyűjtőkörű könyvtárak használóinak viszont jogos igénye az adott fegyűjtőkör és az ahhoz logikusan csatlakozó mellékgyűjtőkörök tekintetében a minél teljesebb és pontosabb információkeresés lehetősége. Emellett az **állományok nagymérvű átfedése** is valószínűsíthető a rokon gyűjtőkörű könyvtárak esetében.

Mindezt indokolt lehet e könyvtárak együttműködésével közös katalógus előállítására. Ami a közös katalógizálást (tehát a kölcsönös rekord-átvételt) illeti, ez – különösen akkor, ha az adott gyűjtőkör reprezentatív könyvtárai az országos rendszer aktív résztvevői – járható út, de nem sokat adhat hozzá ahhoz, mint ha a rekordokat minden résztvevő az országos rendszerből töltené le. Feltétlenül indokolt lehet azonban közös katalógizálás olyan dokumentumfajtáknál (bár ilyentéven távolról nehéz elképzelni), amelyek csak az adott gyűjtőkörű könyvtárakban vannak jelen.

c) Területi (regionális) együttműködés rendszerei

Két oka is lehet annak, ha területi együttműködés keretében hoznak létre közös katalógust. Az egyik az, hogy nyilván **kézenfekvőbb egy közel eső könyvtártól könyvtárközi kölcsönzésben beszerezni a kívánt, keresett dokumentumot, mint „akárhonnan”** az országból, ehhez pedig jó eszköz lehet a regionális, vagyis kisebb-nagyobb földrajzi egység könyvtáraitra kiterjedő közös katalógus. A másik ilyen ok az, hogy az elsősorban helyi jellegű és jelentőségű (így helytörténeti és helyismereti) dokumentumok jelentős része jellegénél fogva nem kerül bele az országos közös katalógusba, pl. mert csak analitikus feldolgozás teszi / teheti hozzáférhetővé. Az utóbbi ok miatt létrehozott regionális közös katalógus egyben e dokumentumok országos hozzáférhetőségét is javítja, ill. lehetővé teszi.

Mindez **regionális közös katalógust** kíván. A regionális közös katalógizálásnak, vagyis a rekordok egymástól való átvételének viszont semminemű előnyét nem látom az országos rendszertől való rekord-átvétellel szemben. A helyi jelentőségű dokumentumoknál ennek eleve kisebb a jelentősége, egyebekben pedig az országos rendszertől való átvétel a célszerűbb.

Az elmondottakból következik az is, hogy a **kis területre kiterjedő (pl. városi) közös katalógusoknak** és – különösen – közös katalógizálási rendszereknek sok értelme nincs.

d) Azonos könyvtári rendszert (alkalmazói szoftvert) használó könyvtárak rendszerei

A fennálló érdekeltségek miatt aligha talál osztatlanul kedvező fogadtatásra, amit e rendszerekről mondani tudok, nevezetesen az, hogy funkcionálisan semmilyen érvelést nem lehet felhozni az X szoftvert használó könyvtárak közös katalógusai vagy éppenséggel közös katalógizálási rendszere mellett. E könyvtárak általában mind regionális, mind szakterületileg heterogének, országos vagy szakterületi, vagy regionális rendszerről pedig ez esetben csak akkor lenne szó, ha az e rendszerekbe bekapcsolandó könyvtárak azonos szoftvert használnának. Ilyen törekvés persze lehet, de aligha jósolható neki sugárzó jövő.

Miért léteznek akkor ilyen rendszerek? Eltekintve itt üzleti vagy presztízs-érdekektől, a fő ok egyszerű: ilyen rendszereket sokkal könnyebb létrehozni, mint heterogén szoftver-adottságú könyvtárak rendszereit. Emellett a – jogosan – türelmetlen igény a közös keresésre és a rekord-átvételre teljesen érthető, és így e

rendszer(ek) mulandó értékű(ek), de fő meggyőző ereje(ük) adott: sürgető igényt tudnak kielégíteni, ha nem is teljes, vagy átgondoltan kialakított körben.

Félreértés ne essék: az elmondottak nem jelenthetik és nem is jelentik e rendszer(ek) kárhóztatását. Egyrészt bizonyos hasznuk (különösen addig amíg az országos és más rendszerek hiányoznak) természetesen van. Másrészt minden könyvtárnak minden együttműködésre joga van, függetlenül attól, hogy a fejlettségnek stratégiaileg indoka van-e. Az utóbbinak legfeljebb a támogatási politika szempontjából kellene szakmai / stratégiai meggondoltságra intenie.

e) Stratégiai összefoglalás

Remélem az elmondottak világossá teszik, hogy meggyőződésem szerint, de a fenti érvek miatt is az országos közös katalogizálási rendszer (és egyben közös katalógus) létrehozásának, helyesebben megindításának, továbbá az ezeket szükség szerint kiegészítő regionális, esetleg szakterületi közös katalógusok létrehozásának van perdöntő jelentősége. Bármi egyéb tudomásul szolgálhat, de **nincs stratégiai oka**.

4. VOCAL és MOKKA

Joggal vádolhatnának felületességgel, vagy éppenséggel elfogultsággal, ha e cikk szövegkörnyezetében mozogva „elnéznek” a fenti fejezetcímben megfogalmazott probléma felett, mint ahogy nem nézhetek el a VOCAL léte felett sem, mintegy úgy téve, hogy aminek nem örülök, azt nem veszem tudomásul, és amit nem veszek tudomásul, az nem is létezik. Emellett a szakmai józan ész is arra int, hogy minden stratégiai fejlesztésnél a valós adottságokból kell kiindulni. Más kérdés, hogy a kedvező megoldásra vonatkozó gondolat-kísérleteim hajója többnyire alig vagy egyáltalán nem elkerülhető nehézségek zátonyai között bukdácsol (annál is inkább mert a MOKKA elnökségét vagy közgyűlését az együttműködés útjai és módjai tekintetében a VOCAL egyetlen képviselője, sőt azon könyvtárak egyetlen vezetője sem kereste meg, amelyek mindkét rendszer tagjai).

Amiről szó van, az nyilván az, hogy a két rendszer hogy működhetne úgy, egymást kiegészítve, hogy a MOKKA eredeti funkcióját teljesítse mint országos közös katalogizálási rendszer és – egyben – mint országos közös katalógus, de ezt úgy tegye, hogy ez összhangban legyen a VOCAL-nak Bakonyi Géza által leírt (1) működésével⁴.

Kiindulópontunk egy idézet Bakonyi Géza említett cikkéből (aminek szövegkörnyezete a VOCAL működésének leírása és létrejöttének indokolása). „Ez a

4 B. G. cikke számos kapcsolódó szakkérdésben (formátumok, szabályzatok, szabványok stb. tekintetében) tartalmaz vitatható, ill. ténybelileg téves állításokat. Ezek bírálata azonban nem célja jelen munkámnak.

választás természetesen nem jelenti azt, hogy a VOCAL Egyesület tagkönyvtárai el akarnának szakadni a MOKKA terveitől. Szeretnénk emlékeztetni arra, hogy a MOKKA alapszabálya lehetőséget ad rá, hogy nemcsak egyedi könyvtárak csatlakozhatnak a rendszerhez, hanem konzorciumok is.” (Ilyen nincs a MOKKA alapszabályában, de lehetne; V. E.) „A VOCAL rendszer koncepciója eredendően tartalmazza a MOKKA-hoz való kapcsolódás lehetőségét. A tagok kapcsolódása a VOCAL központi adatbázisán keresztül a MOKKA számára is kedvező megoldás: a több, eltérő szokásokkal (sic! V.E.) rendelkező tagkönyvtár problémáit hordozó rekordok helyett egységes és eleve letisztult szabályok szerint létrehozott rekordok sokkal nagyobb számával (minél nagyobb? V. E.) rendelkezhetnek.”

Míndez igen szépen hangzik. Nyitva maradnak azonban sok más kérdéssel együtt a következő kérdések:

- Hová töltik fel a MOKKA-ban és a VOCAL-ban egyaránt résztvevő könyvtárak (továbbiakban MOKKA / VOCAL könyvtárak) retrospektív adatbázisukat, a MOKKA-ba, vagy a VOCAL-ba (oda – gondolom – már feltöltötték)?

- Ha egy MOKKA / VOCAL könyvtárhoz új dokumentum érkezik be és azt katalogizálni kívánja; hol keresi a rekordot, a MOKKA vagy a VOCAL adatbázisában? Ha megtalálja – netán mindkettőben – honnan tölti le?
- Ha egy bibliográfiai rekord nem volt meg sem a MOKKA, sem a VOCAL adatbázisában, akkor a katalogizáló MOKKA / VOCAL könyvtár hová tölti fel az általa elkészített rekordot? A MOKKA-ba? A VOCAL-ba? Mind a kettőbe?
- Mi lenne a jogállása azoknak a VOCAL könyvtáraknak, amelyek nem tagjai a MOKKA-nak, és mi történne az ő rekordjaikkal?
- A MOKKA, részben már a szoftver-tender kiírását megelőzően kialakított (éspe-dig Bakonyi Géza és más jelenlegi VOCAL-osok közreműködésével kialakított), részben azóta a MOKKA közgyűlése által jóváhagyott további szabályokra épül. Ezek jelentős része eltér a VOCAL könyvtárak által használt megoldásoktól és szabályoktól. Mi lesz a megoldás?

A felsorolást még igen hosszan lehetne folytatni, de e cikk keretei ezt nem engedik meg. A fenti kérdések csak szemléltetik, hogy együttműködés esetén igen sok kérdést kellene megoldani. A Bakonyi Gézától fentiekben idézettek még megoldási vázlatot sem kínálnak, amint ezt Bakonyi Géza – mint a MOKKA kiváló ismerője és kiemelkedő szakember – nyilván igen jól tudja.

A MOKKA aligha engedheti meg magának, hogy számottevően eltérjen eddigi koncepciójától, részben mert azzal nyerte el a kapott erkölcsi és anyagi támogatásokat, részben mert e koncepciót célravezetőnek tartja, végül pedig, mert tagjainak többsége aligha járul hozzá olyan megoldásokhoz, amelyeket már korábban elutasított.

Mindennek ellenére keresni kell vagy legalább is lehet a megoldást. Ebben sokat segíthetne a MOKKA / VOCAL könyvtárak következetes álláspontja és a MOKKA-val kapcsolatos elkötelezettségük szem előtt tartása, nem utolsó sorban pedig ez, ha a kérdés eldöntésében a szakmai érdekek kapna szerepet egyéb érdekekkel, divatokkal és felületes érveléssel szemben.

Vajda Erik

Felhasznált irodalom

- (1) Bakonyi Géza: VOCAL – a Corvina könyvtárak osztott katalogizálási rendszere. – In: Könyvtári Figyelő, 1999. 2. szám, 256–267. p.
- (2) Vajda Erik: A műszaki szakterületen tervezett osztott katalogizálás jelenlegi helyzete, a fejlődés irányai és a megvalósítás feltételrendszere : Fejlesztési tanulmány. – In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 41. évf. 1994. 3–4. sz. 99–108. p.
- (3) Husby, Ole: Real and virtual union catalogues. Előadás a CASLIN '99 nemzetközi szemináriumon (Zadov, 1999. május 30.–június 3.) Kézirat, 9. p. Letétbe helyezve a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban.

KAZINCZY FERENC TÁRSASÁG

3981 SÁTORALJAÚJHELY • Postafiók: 40

Készül Kazinczy Ferenc kéziratainak bibliográfiája!

Tudományos Gyűjtemények, Múzeumok, Könyvtárak, Levéltárak Igazgatóinak,
Könyvtárvezetőinek
Székhelyükön

Tisztelt Igazgatók!
Tisztelt Könyvtárvezetők!

A Kazinczy Ferenc Társaság a 2000. millenniumi évben kívánja megjelentetni Kazinczy Ferenc kéziratainak bibliográfiáját. Szeretnénk, ha összeállításunk a lehető legteljesebb lenne. Kérjük ezért a kéziratárak, levéltárak, múzeumok, könyvtárak tisztelt Vezetőségét, hogy munkatársaik segítségével az állományunkban meglévő Kazinczy autográf kéziratok jegyzékét az alább közölt címünkre megküldeni szíveskedjenek. Nyilvántartjuk címléirással és kéziratári lelőhelyjegyzékkel Kazinczy autográf prózai és verses műveit, fordításait, az általa írt és a hozzá intézett leveleket.

Az általunk kért megküldési határidő: 2000. március 31.

A munka elvégzésével megbíztuk dr. Busa Margit Szinnyei-díjas Kazinczy-kutatót, bibliográfust, az OSZK nyugalmazott főmunkatársát, aki az elmúlt években az 1775–1996 közötti időszak nyomtatott Kazinczy-irodalmát összeállította és kiadta.

Előre is megköszönjük a kollégák munkáját, kötetünk Bevezetésében – hálából a segítségükért – a nevüket feltüntetjük. Az intézmények állományában – remélhetőleg meglévő – Kazinczy-kéziratok jegyzékét szíveskedjenek közvetlenül dr. Busa Margit lakáscímére küldeni: 1027 Budapest, Bem József u. 24. Esetleges kérdéseikre telefonon válaszol a 202-1640-es telefonszámon.

Szíves segítségüket hálásan köszöni, tisztelettel:

Dr. Busa Margit
Szinnyei-díjas bibliográfus

Fehér József
a Kazinczy Társaság elnöke